

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ СОЦІОНОМІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ.

Савченко А. В. Аналіз психологічних детермінант соціономічних особливостей діяльності судді. У статті розкрити фактори, які визначають успішність реалізації комунікативного компоненту діяльності судді. Стаття присвячена актуальній проблемі аналізу особистості судді у контексті соціономічного змісту професійної діяльності, який відображає засади діяльнісного підходу психології. Метою теоретичного аналізу є з'ясування специфіки співвіднесення діяльнісного та особистісного підходів до вивчення особистості судді на засадах психологічного детермінізму.

Ключові слова: детермінізм, особистість, діяльність, суддя, соціономічні професії, діяльність.

Савченко А. В. Анализ психологических детерминантх социономических особенностей деятельности судьи. В статье раскрыты факторы, которые определяют успешность реализации коммуникативного компонента деятельности судьи. Статья посвящена актуальной проблеме анализа личности судьи в контексте социономических содержания профессиональной деятельности, который отражает принципы деятельностного подхода психологии. Целью теоретического анализа является выяснение специфики соотношения деятельностного и личностного подходов к изучению личности судьи на основе психологического детерминизма.

Ключевые слова: детерминизм, личность, деятельность, судья, социономических профессии, деятельность.

Постановка проблеми. Соціономічний зміст правозастосовної діяльності накладає відбиток на індивідуально-психологічні характеристики особистості судді, що й визначає необхідність її наукового дослідження. Потребують розкриття фактори, які визначають успішність формування професійно-психологічної готовності до соціономічних умов суддівської діяльності. Це обумовлене тим, що організація психологічного супроводження суддівської діяльності потребує спеціальних наукових досліджень на засадах особистісного та діяльнісного підходів психології.

Аналіз стану досліджень. Проблема дослідження основних компонентів правозастосовної діяльності активно розроблялася починаючи з 70-х років ХХ століття такими науковцями як В.Л. Васильєв, А.В. Дулов, Л.І. Казміренко, В.О. Коновалова, В.Я. Марчак, М.В. Костицький, А.В. Федіна, О.К. Черновський та ін. Проте, ще недостатньої емпірично досліджені взаємозв'язки індивідуально-психологічних якостей суддів, які визначають ефективність формування його професійно-психологічної готовності до соціономічних умов суддівської діяльності. Це є необхідним для подальшої розробки критеріальних параметрів професійно-психологічного відбору суддів для призначення їх на посади, а також пріоритетні напрями вдосконалення сучасної професійно-психологічної підготовки у системі фахової освіти.

Метою статті є аналіз психологічних детермінант соціономічних особливостей діяльності судді та розкриття компонентів комунікативної компетентності як однієї з передумов формування професійно-психологічної готовності до специфічних умов суддівської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. При аналізі суддівської діяльності, Дулов А.В. виділяє: пізнавальну, конструктивну, комунікативну, вихо-

вну та організаційну. При цьому, наголошує він, кожен з цих компонентів загальної структури може входити й до психологічної структури інших видів діяльності при цьому виступати самостійно чи у взаємозв'язку із іншими, або ж взагалі у якості допоміжного компоненту [3].

Разом із тим, основним завданням нашого дослідження була не просто розробка формалізованої психограми судді, адже цьому вже приділяли уваги попередні дослідники [5, 6], а виявлення саме тих особливостей діяльності, які визначають професійно-психологічну готовність до соціономічних умов даної діяльності.

Відтак, для безпосереднього вивчення особистісних детермінант професійно-психологічної готовності судді до особливостей соціономічних умов професійної діяльності, нами обрані психодіагностичні методики спрямовані на виявлення якостей, що обумовлюють комунікативну компетентність судді. Виходячи із змісту професійно-психологічної готовності до специфічних умов соціономічної діяльності судді, необхідно розкрити наступні ракурси:

- загальний рівень комунікативної компетентності судді;
- стратегії взаємодії у конфліктних ситуаціях;
- можливі комунікативні бар'єри професійного спілкування;
- схильність до напористості та проявів різних форм агресії у соціальній взаємодії;
- співвідношення екстравертованості та інтравертованості у соціальній взаємодії;
- нервово-психічна стійкість до психотравмуючих та складних умов соціономічної діяльності;
- моральної нормативності поведінки як зорієнтованість на соціальні норми та правові цінності у соціальній професійній взаємодії.

Для цього була складена відповідна батарея методик:

1) для діагностики особливостей соціальної адаптації, комунікативної компетентності, моральної нормативності та нервово-психологічної стійкості нами використовувалася методика багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність» (МЛЮ-АМ) А.Г.Маклакова-С.В.Чермяніна;

2) для визначення екстра-, інтроверсії та нейротизму нами обраний тест-опитувальник Г. Айзенка (ЕРІ);

3) для виявлення проявів різних форм напористості та агресії у соціальній взаємодії використовувалась методика Басса-Дарки;

4) для діагностики комунікативних психологічних установок та бар'єрів спілкування застосована методика В.В. Бойка;

5) для діагностики особливостей стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях обрана методика К. Томаса.

Таким чином психодіагностичний інструментарій складався з 5 методик. Значені психодіагностичні методики, окрім відносно простої процедури проведення та обробки даних, мають перевагу ще й у тому, що вони мають досить тривалу історію застосування при дослідженні професійно важливих якостей різних категорій фахівців правоохоронної та правозастосовної сфер діяльності, що є переконливим доказом їхньої надійності. Одержані у ході дослідження первісні дані обро-

блялись за стандартними програмами варіаційної статистики з обрахуванням середніх значень. У дослідженні брали участь 45 суддів зі стажем понад три роки, що відповідає вимогам які висуваються до пілотажних досліджень [2].

Одразу хотілося б зазначити, що ми не ставили перед собою завдання тотального обстеження суддівського корпусу, адже обсяг обраних методик є досить великим. Зважаючи ж на складність та багатоплановість обраної нами проблематики, ми мали на меті лише виявити найсуттєвіші психологічні детермінанти професійно-психологічної готовності, які у подальшому можуть стати основою для масштабних досліджень. Саме тому, у межах констатуючого експерименту нами ставилося лише завдання виявити та описати найбільш загальні індивідуально-психологічні детермінанти професійної готовності на рівні первинного пілотажного дослідження.

Отже, ретельність та “чистота” проведеного дослідження, забезпечило відповідність сформованої вибірки необхідним критеріям [1, 2, 4]. Завдяки цьому надійність одержаних результатів визначалась низкою чинників:

- операціональна валідність визначалась відповідністю експериментального методу гіпотезі;

- внутрішня валідність була зумовлена можливістю екстраполяції результатів, отриманих в ході дослідження експериментальної вибірки, на кожного її члена;

- репрезентативність визначалась відповідністю досліджуваних рис експериментальної групи рисам, притаманним усій генеральній сукупності суддів по відношенню до якої ми можемо застосувати дані, отримані в експерименті.

Для аналізу конкретних особистісних детермінант професійно-психологічної готовності судді до особливостей соціономічних умов професійної діяльності наведемо результати математико-статистичного опрацювання результатів психодіагностичного дослідження експертів за методиками: багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність» (МЛЮ-АМ) А.Г.Маклакова-С.В.Чермяніна; опитувальника Г. Айзенка (ЕРІ); методики Басса-Дарки; методики В.В. Бойка; методики К. Томаса.

Отже, за результатами методики «Адаптивність» (МЛЮ-АМ), який дозволяє судити про загальний рівень професійної адаптованості, виходячи з оцінки її складових компонентів (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Усереднений профіль за методикою МЛЮ-АМ

Адаптивні здібності	Нервово-психічна стійкість	Комуникативність	Моральна нормативність	Щирість
48	25	12	10	2,3

Як видно з наведених результатів, найбільш яскравого прояву набуває показник нервово-психічної стійкості, який потрапляє у першу чверть значень, що вказує на високий рівень цієї характеристики, що забезпечує витривалість до стресогенних та психотравмуючих умов суддівської діяльності. Хоча, як нами вже зазначалося при аналізі експертного опитування щодо професійно важ-

ливих якостей, декларативно судді й не приділяють значення нервово-психічній та емоційній стійкості. Іншими словами, по факту психодіагностичного обстеження ця якість набуває суттєвого значення в структурі особистості судді. Друге місце обіймають адаптивні здібності, які знаходяться у першій третині значень, що також вказує на достатній рівень розвитку адаптаційного потенціалу формування професійно-психологічної готовності до суддівської діяльності. Третє місце займає показник комунікативної компетентності, що визначає високий рівень розвитку даної професійно значущої якості, яка є невід'ємною складовою соціономічних професій, до яких відноситься й діяльність судді. Четверте ж місце займає показник моральної нормативності поведінки, що входить до першої половини значень та демонструє зорієнтованість судді на про соціальні морально-правові цінності та відомчі норми поведінки.

Цікавим є підтвердження даних результатів одержані за методиками Г.Айзенка (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Усереднений профіль за методикою Г.Айзенка

Екстраверсія	Нейротизм
15	10

Цікавим є той факт, що тут ми також спостерігаємо у досліджуваних суддів розвиток нервово-психічної стійкості та нейротизму, що вказує на достатній рівень стресостійкості, що підкріплює відповідний показник наведеної вище методики «Адаптивність» МЛЮ-АМ. Аналогічно й показник екстраверсії підкріплює демонстрований вище результат розвитку комунікативності і визначає важливу роль високого рівня зовнішньої активності.

Аналізуючи особливості проявів комунікативної компетентності, як передумови ефективної професійно-психологічної готовності до соціономічних умов суддівської діяльності, то слід зосередити увагу на конкретних проявах провідних комунікативних установках за методикою В.В.Бойка (див. табл. 3).

Таблиця 3

Усереднений профіль за методикою В.В.Бойка

Бали	ШКАЛИ													
	1	2	3	4	5	А	Б	В	Г	Д	Е	Ж	З	И
Сирі	13	24	2,3	4	8,8	6,5	5,8	8,1	7,7	6,9	7	6,6	6,2	6,6
%	65	53,3	46	40	44	43,3	38,6	54	51,3	46	46,6	44	41,3	44

З наведених у таблиці результатів видно, що найменше притаманною для досліджуваної категорії суддів є установка на невинуватість критиканство (шкала 4). Так само судді певною мірою несхильні переносити власний негативний особистісний досвід на процес професійного спілкування з об'єктами взаємодії (шкала 5). Не є притаманним й демонстрація оточуючим власного негативізму в судженнях про людей (шкала 3), що є досить важливим при професійній взаємодії з різними представниками суспільства, навіть якщо вони відносяться до асоціального елемента. Проте, інколи вони не можуть достатньою мі-

рою стримувати прояви відкритої або завуальованої жорстокості по відношенню до об'єктів взаємодії (відповідно шкали 2 та 1), особливо за необхідності подолання протидії з боку опонента. Хоча, прояви показників 1,2,3 та 4 шкал можуть бути показником певної професійної деформації.

Розглядаючи функціонування комунікативних установок суддів, можна стверджувати, що підтриманню нормальної професійної взаємодії сприяє неохильність до використання себе у якості еталону при оцінці інших (фактор Б). Це підтверджує вже констатовану при аналізі експертної оцінки професійно важливих якостей необхідність достатнього рівня розвитку рефлексії та самооцінки судді. Разом із тим, не перешкоджає спілкуванню судді й нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту партнера (фактор З) або невміння чи небажання розуміти та приймати індивідуальність інших людей (фактор А). Це вказує на достатній рівень задатків емпатійності, завдяки чому суддя може контролювати навіть негативні особистісні прояви об'єктів професійної взаємодії заради встановлення істини у судовому провадженні. Так само не властиве суддям й непродуктивне небажання вибачати помилки інших (фактор Ж) або невміння пристосовуватись до партнера по професійній взаємодії (фактор И), що є проявом гнучкої комунікативної позиції судді у кожній конкретній ситуації. Не перешкоджає професійній комунікації й надмірні прагнення перевиховувати опонента (фактор Д) або перероблювати його під себе заради зручності (фактор Е), що свідчить допомагає уникати подібних непродуктивних стратегій поведінки у ході судового розслідування. Варто зазначити, що експерти судді при оцінці професійно важливих якостей, знов-таки, нівелювали ці здібності, проте, за результатами психодіагностики, вони є достатньо розвинені у структурі особистості фахівця.

Проте, не можна ігнорувати й такі негативні тенденції професійної комунікації судді з об'єктами діяльності, що можуть заважати ефективній взаємодії, і до яких слід віднести категоричність та консерватизм в оцінках людей (фактор В) та невміння приховувати неприємні почуття при зустрічі із некомунікативними якостями партнера (фактор Г). Це можна пояснити з одного боку недостатнім розумінням психологічних механізмів контактної взаємодії через вади належної професійно-психологічної підготовки, а з іншого – проявом задатків професійної деформації у вигляді вигоряння.

Зважаючи на конфліктну сутність суддівської діяльності, необхідно приділити уваги аналізу стратегій конфліктної взаємодії (див. табл. 4).

Таблиця 4.

Усереднений профіль за методикою К.Томаса

Суперництво	Співробітництво	Компромiс	Уникнення	Пристосування
6,0	6,6	7,0	5,5	4,9

Аналізуючи ієрархію стратегій поведінки досліджуваних суддів у конфліктних ситуаціях, слід зазначити, що провідного значення набуває стратегія компромісу. Дана стратегія визначає готовність до певних поступок заради одержання бажаного результату при подоланні бар'єрів та конфліктної протидії

з боку об'єкта професійної взаємодії, або ж у ситуації узгодження позицій звинувачення та захисту у судовому процесі. Наступною за вагомістю є стратегія співробітництва, коли суддя мотивує зацікавленість опонента до ефективної двосторонньої комунікації. Якщо ж зазначені стратегії є недоцільними або являють свою неефективність, судді схильні вдаватися до стратегії відкритого суперництва, та рішучими напористими діями долати опір опонента.

У разі необхідності амортизації соціального резонансу або ж настання можливих негативних наслідків, судді можуть, як виняток, йти на уникнення непродуктивного конфліктного протиборства. Так само, не є притаманною їй стратегія пристосування, що пояснюється принциповою неможливістю судді пристосовуватися до об'єкта професійної взаємодії через необхідність залишення за собою домінуючого статусу при реалізації завдань судочинства.

Стосовно можливих варіантів прояву напористості, особливо при подоланні активного протиборства об'єктів професійної взаємодії у ході встановлення істини по справі, то тут слід розглянути результати методики Басса-Дарки (див. табл. 5).

Таблиця 5.

Усереднений профіль за методикою Басса-Дарки

Шкали	1	2	3	4	5	6	7	8
Бали	52	72	70	72	52	54	55	63

Результати психодіагностичного дослідження наведені у таблиці демонструють, що всі показники різних форм агресії та напористості знаходяться у межах припустимої норми. При цьому провідного значення набуває готовність до вербальної напористості (шкала 2). Як нами вже зазначалося, інколи суддя вдається й до нейтралізації протидії з боку опонента шляхом застосування мовних прийомів, як методу психологічного впливу. Хоча, нажаль, другим за вагомістю є прояв негативізму (шкала 4), як певного упередженого ставлення до об'єктів конфліктної взаємодії, що виникає при активному опорі опонента у ході встановлення істини у судовому провадженні, або ж є проявом професійної деформації. Інколи для судді припустимим є й прояв непрямой форми (шкала 3) у вигляді здійснення опосередкованого впливу. Показники ж таких форм непродуктивної поведінки, як почуття провини (шкала 8), образливості (шкала 7), підозрливості (шкала 6), дратівливості (шкала 5) і, тим паче, фізичної агресії (шкала 1) мають невиражений середній рівень, що, знов-таки, підтверджує загальну стійкість до негативних впливів соціономічних особливостей суддівської діяльності.

Висновок. На основі узагальнення одержаних результатів, можна констатувати у профілі наявність психологічних детермінант професійної готовності суддів, яка визначається серед іншого достатнім рівнем нервово-психічної стійкості, моральної нормативності та комунікативною компетентністю.

У свою чергу комунікативна компетентність визначається не лише відкритістю та екстравертованістю, але й несхильністю до негативних установок, таких як невинуваті критиканство перенесення власного негативного досвіду

спілкування, демонстрація негативізму, що є досить важливим при спілкування судді з різними представниками об'єктів професійної взаємодії. При цьому у конфліктній взаємодії провідного значення набуває стратегія компромісу, співробітництва та суперництва.

Що ж до такої соціономічної особливості професійної діяльності, як прояв напористості, то домінування готовності до застосування вербальної або опосередкованої напористості при нівелюванні інших форм непродуктивної агресії, пояснює загальну позитивну тенденцію формування готовності до активної правомірної протидії спробам перешкоджати окремими особами завдань правосуддя та судочинства.

Список використаних джерел

1. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента: Учебное пособие: Пер. с англ. - М.: Московский ун-т, 1982. - 464 с.
2. Дружинин В.Н. Экспериментальная психология: Учебное пособие. - М.: ИНФРА-М, 1997. - 256 с.
3. Дулов А.В. Судебная психология: учебное пособие / А.В.Дулов – [2-е изд., испр. и доп.] – Минск : Вышэйш. шк., 1975. – 464 с.
4. Кэмпбелл Д.. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях: Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1980. - 391 с.
5. Марчак В. Я. Психологічні аспекти вибору професії судді / В. Я. Марчак // Теорія та практика юридичної освіти : Зб. матеріалів І Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 20 квітня 2012 р.. – К. : Видавництво Європейського університету, 2012. – С. 115–121.
6. Організація психологічного обстеження кандидатів на посаду судді : методичні рекомендації / О. К. Черновський, В. Я. Марчак, А. В. Федіна. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2012. – 32 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Gottsdanker R. Osnovy psihologicheskogo eksperimenta: Uchebnoe posobie: Per. s angl. - M.: Moskovskiy un-t, 1982. - 464 s.
2. Druzhinin V.N. Eksperimentalnaya psihologiya: Uchebnoe posobie. - M.: INFRA-M, 1997. - 256 s.
3. Dulov A.V. Sudebnaya psihologiya: uchebnoe posobie / A.V.Dulov – [2-e izd., ispr. i dop.] – Minsk : Vyisheysh. shk., 1975. – 464 s.
4. Kempbell D.. Modeli eksperimentov v sotsialnoy psihologii i prikladnyih issledovaniyah: Per. s angl. - M.: Progress, 1980. - 391 s.
5. Marchak V. Ya. Psihologichni aspekti viboru profesiyi suddi / V. Ya. Marchak // Teoriya ta praktika yuridichnoyi osviti : Zb. materialiv I vseukr. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 20 kvitnya 2012 r.. – K. : Vidavnistvo Evropeyskogo unversitetu, 2012. – S. 115–121.
6. Organizatsiya psihologichnogo obstezhennya kandidativ na posadu suddi : metodichni rekomendatsiyi / O. K. Chernovskiy, V. Ya. Marchak, A. V. Fedina. – Chernivtsi : Chernivetskiy nats. un-t Im. Yu. Fedkovicha, 2012. – 32 s.

Savchenko Anna. Analysis of psychological determinants of socionomics features of judge. The article describes the factors that determine the success of the communication component of a judge. This article is devoted to the actual problem analysis of individual judges in the context of professional activities socionomical content that reflects the principles of active approach of psychology. The aim is to ascertain the theoretical analysis of the specific correlation of activity and personal approaches to the study of individual judges based on psychological determinism.

Keywords: determinism, person, activity, judge socionomical professions, activity.